

**А. Бахарэвіч, *Гамбургскі рахунак Бахарэвіча*, Логвінаў,
Мінск 2012, 428 с.**

Апошняя кніга Альгерда Бахарэвіча друкавалася часткамі на сайце „Радые Свабода” і адразу стала выклікаць эмоцыі як у літаратуразнаўцаў, так і ў чытачоў. *Гамбургскі рахунак Бахарэвіча* – гэта збор эсэ пра вядомых беларускіх пісьменнікаў. Гэта не звычайныя звесткі пра аўтараў і іх творы, а іранічныя, правакацыйныя тэксты, у якіх А. Бахарэвіч дае ўласную, суб’ектыўную ацэнку творчасці беларускіх класікаў. А. Глобус добра заўважыў, што гэта першая ў беларускай літаратуры спроба пасмяяцца з „забранзавелых і непарушных класікаў”¹. Ён параўноўвае кнігу А. Бахарэвіча з творамі расейскага пісьменніка Данііла Хармса, аднаго з заснавальнікаў літаратурнага аб’яднання ОБЭРИУ. Паэт Антон Рудак адзначае, што вялікая частка маладых беларусаў увогуле незнаёма з беларускамоўнай мастацкай літаратурай і кніжка можа разбудзіць у іх цікавасць да прачытання арыгінальнага тэксту².

З’явіліся таксама і негатыўныя каментары. А ўсё гэта з-за эсэ *Цёмнае мінулае Каяна Лупакі*. Анатоль Сідарэвіч вельмі сур’ёзна падыходзіць да двух прачытаных эсэ – пра Цётку і, вядома, пра Янку Купалу. Крытык звяртае ўвагу на мноства фактаў, пра якія А. Бахарэвіч забыў або абмінуў, пішучы свае эсэ:

„Калі б Бахарэвіч падышоў да гэтага твора як пісьменнік і прад’явіў яму гамбургскі рахунак як вершазнаўца, прааналізаваў яго сюжэт, кампазіцыю, строфіку, метрыку, рытміку, рыфмы і вобразны шэраг, гэта было б, як кажуць маладыя, супер. [...] Узяў бы ды выклаў нам перадгісторыю і гісторыю твора”³.

Няма нічога дзіўнага ў тым, што *Гамбургскі рахунак* узбуджае многа негатыўных эмоцый. Для людзей, якія прысвяцілі ўласнае жыццё даследаванням беларускай гісторыі і літаратуры, такія тэксты заўсёды будуць недапушчальныя.

Ці сапраўды твор А. Бахарэвіча, а асабліва тое эсэ – гэта толькі спроба знявагі класічных пісьменнікаў і жаданне выклікаць шум вакол уласнай асобы?

¹ А. Г л о б у с, *Мне цікавае іранізаванне Бахарэвіча з класікаў* [online], www.svaboda.org/content/article/24771495.html [доступ: 20.01.2013].

² А. Р у д а к, *Кніга Бахарэвіча замацуе цікавасць маладых да яго папярэднікаў* [online], www.svaboda.org/content/article/24771693.html [доступ: 20.01.2013].

³ А. С і д а р э в і ч, *Гамбургскі рахунак і тэксты Альгерда Бахарэвіча* [online], www.arche.by/by/page/reviews/8156 [доступ: 18.01.2013].

Як сказаў сам аўтар: „Гэтая кніга – гэта прыватны дзённік чытача. Я не прэтэндую на ролю даследчыка і знаўцы беларускай літаратуры”⁴. У творы А. Бахарэвіч выяўляе ўласныя думкі пра беларускую мастацкую літаратуру. Нанова адкрывае даўно прачытаныя тэксты і дае сваю ацэнку і інтэрпрэтацыю. Аднак А. Бахарэвіча нельга назваць звычайным чытачом. Таму і кніга не з’яўляецца толькі зборам тэкстаў. Як добра заўважыў Пятро Садоўскі, *Гамбурскі рахунак* – гэта перадусім мастацкі твор⁵, а ягоны жанр вызначыў так: „гарэзія з гіпэрбалізаваных мэтафар”⁶. На яго думку, у гарэзіі магчыма знайсці вартасць, аднак „трэба разняволіцца і выйсці за межы добра і зла”⁷. Гэта вельмі важная думка. Немагчыма ўспрымаць жыццё (у тым і літаратуру) толькі ў тых дзвюх катэгорыях. Няма людзей толькі добрых або толькі кепскіх. Таксама ў выпадку Янкі Купалы – цяжка назваць яго чалавекам дасканалым. Таму А. Бахарэвіч стварыў постаць Каяна Лупакі:

„Каян Лупак – персанаж трагічны і велічны, у ім шмат кафкіянскага. Гэта ўжо – творчасць, падабаецца яна камусьці ці не. Успрымаць вобраз Каяна як здзек з кагосьці – значыць нічога не разумець у літаратуры”⁸.

А. Бахарэвіч стварыў Каяна Лупаку, каб звярнуць увагу на трагізм сітуацыі, у якой апынуўся Янка Купала. У тыя бязлітасныя гады, каб выжыць, трэба было цалкам падпарадкавацца ўладзе. Як падкрэслівае А. Бахарэвіч, Янка Купала меў магчымасць эміграваць, аднак вырашыў застацца. І перамяніўся ў Каяна Лупаку. Той чалавек „злеплены іншымі людзьмі са смалы і дзёгцю, скалочаны з драўляных страхай, склеены са старых газэцін”⁹ быў процілегласцю таленавітага пісьменніка. Пярэчыў усім вартасцям, у якія верыў гэты даўнейшы паэт. Але ці мог зрабіць інакш? Аўтар *Гамбурскага рахунку* параўноўвае перамену Янкі Купалы да перамены Грэгора Замзы – героя аднаго з твораў Ф. Кафкі. Г. Замза ператвараецца ў вялікага агіднага чарвяка, але ўнутры ён такі самы як калісьці – таксама адчувае, думае, клапаціцца пра сям’ю. Трагізм у тым, што няма аніякага выхаду з гэтай сітуацыі. Сям’я, для якой быў адзінай крыніцай утрымання, прычынай для пыхі і гонару, не можа ўжо вытрымаць яго прысутнасці. Паратункам з’яўляецца толькі смерць. І неўзабаве яна прыходзіць і вызваляе чалавека ад сваёй апошняй, гідкай зямное абалонкі. Янка Купала перажывае іншую змену, аднак яна таксама трагічная. Трагічная для пісьменніка-беларуса. Калі ён ужо не можа быць сабой, прымае правілы сваіх паноў, становіцца іх „драўляным жаўнерам”, твораць на іх узроўні.

⁴ Правакацыйныя эсэ пра беларускіх класікаў [online], <http://generation.by/news5771.html> [доступ: 19.01.2013].

⁵ П. Садоўскі, *Гамбурскі рахунак Бахарэвіча як мастацкі твор* [online], <http://arche.by/by/page/works/7748> [доступ: 19.01.2013].

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ З. Панкавец, *Альгерд Бахарэвіч: У Мінску я б жыў больш заможна і бесклапотна* [online], <http://nn.by/?c=ar&i=101355> [доступ: 19.01.2013].

⁹ А. Бахарэвіч, *Гамбурскі рахунак Бахарэвіча*, Мінск 2012, с.109–110.

У раздзеле *Крыўда, праўда і брыда* А. Бахарэвіч гаворыць пра сапраўднага паэта, „дакастрычніцкага” Івана Луцэвіча. Ён звяртае ўвагу на яго раннія вершы, не забывае пра ролю Янкі Купалы ў абуджэнні нацыянальнай самасвядомасці беларусаў, пра ідэі месіянізму ў ягонай творчасці. Чаму, у такім разе, твор узбудзіў такія розныя эмоцыі ў чытачоў? П. Садоўскі спрабуе даць адказ на гэтае пытанне: „Мы як нацыя з недафармаванай самаідэнтыфікацыяй пакуль баімся іранізаваць самі з сябе”¹⁰. Ён таксама прызнаецца да ўласных думак пасля прачытання твора:

„Я напачатку сам павёўся на дэсакральную стылістыку і перапоўніўся праведным гневамі. [...] Потым я зразумеў, што тут няма ніякага аналізу беларускай літаратуры, а ёсць толькі мазаічныя іранічныя эсэ-мазкі”¹¹.

Эсэ пра аднаго з пачынальнікаў беларускай літаратуры – Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча – знаходзіцца на самым пачатку кніжкі. А. Бахарэвіч называе яго стваральнікам нацыянальнага кічу, а *Пінскую шляхту* вадэвільчыкам, які не мае рысаў вострай сатыры: „*Пінская шляхта* коціцца па законах жанру, як трамвай па рэйках, усе ведаюць куды гэты трамвай прыедзе”¹². Пісьменнік, маючы такія матэрыялы, ахвотна плавае ў моры сарказму і іроніі, забіраючы з сабой чытача. А для чытача гэта вялікая прыгода.

Пятро Садоўскі звярнуў увагу на колькасць алюзій і метафар у творы і называе іх „герметычнымі” для сярэдняга чытача, бо творчасць аўтара, які знаходзіцца пад уплывам еўрапейскай літаратуры, можа з’яўляцца незразумелай для звычайнага чытача. П. Садоўскі тлумачыць бязлітаснасць, вастрыню, метафарычнасць твора патрэбай развіцця са школьным, традыцыйным падыходам да літаратуры, уцёкамі ад настаўніцы Жабы і савецкай праграмы навучання: „Уся стылістыка *Гамбургскага рахунку* тады паўстае як катарсіс, як збаўленне ад комплексаў школьнага дзяцінства”¹³.

Шмат месца прысвяціў А. Бахарэвіч Якубу Коласу. У раздзеле *Тым, хто шукае Туле* вельмі вобразна апісаў, чым для яго з’яўляецца *Новая зямля*. Ужо на самым пачатку аўтар дае цікавае апісанне твора: „Тоўсты, як *Уліс*, бязлітасны, як крымінальны кодэкс, падрабязны, як энцыклапедыя лекавых зёлак”¹⁴. Гэтыя гіпербалізаваныя параўнанні вельмі ўласцівыя прозе Альгерда Бахарэвіча. Яны паказваюць на вялікае пачуццё гумару аўтара – ён не баіцца здзіўляць і эксперыментавать. П. Садоўскі таксама гэта заўважыў. На яго думку, гэта даводзіць, што *Гамбургскі рахунак* з’яўляецца мастацкім творам: „Бачыце, як адрозніваецца ўспрыманне прафесійнага літаратара ад звычайнага чытацкага. Сапраўды, *Гамбургскі рахунак* – мастацкі твор”¹⁵.

¹⁰ П. Садоўскі, *op. cit.*

¹¹ *Ibidem.*

¹² А. Бахарэвіч, *op. cit.*, с. 18.

¹³ П. Садоўскі, *op. cit.*

¹⁴ *Ibidem*, с. 125.

¹⁵ *Ibidem.*

А. Бахарэвіч успамінае пра мову твора, якую лічыць жывой, сакавітай, сапраўднай. Ён звяртае ўвагу на апісанні штодзённага жыцця герояў, а асабліва на ежу. Аўтар не можа стрымацца, каб не ўвесці тут сваёй саркастычнай заўвагі:

„Пра тое, што ядуць сяляне ў *Новай зямлі* Коласа, можна напісаць кнігу (ды, можа, яна ўжо і напісаная) [...]. Карацей, што-што, а недаяданне героям *Новай зямлі* не пагражала”¹⁶.

Аднак А. Бахарэвіч знаходзіць таксама філасофскі бок твора, тое агульна-началавечае і ўніверсальнае, якога шукае ўвесь час у беларускай літаратуры. А гэта выяўляецца ўжо ў самым загалоўку твора – у пошуках новай зямлі, уласнага Туле. Ён сам, як піша, будучы маладым чалавекам, маладым пісьменнікам, шукаў уласнага месца на свеце. І здаецца, што знайшоў.

На вялікую прыхільнасць аўтара заслужыў таксама Максім Багдановіч. А. Бахарэвіч лічыць яго „першым беларускім паэтам у эўрапейскім разуменні гэтага слова”¹⁷. Ён захапляецца яго талентам і адкрытасцю. На яго думку, М. Багдановіч з’яўляецца адным з першых паэтаў, які тварыў па-беларуску для людзей такіх, як ён сам, не ўяўляючы беларускай мовы толькі як мовы для мужыкоў. Адметнасць яго творчасці выяўлялася, між іншым, у любові да гораду. У адрозненне ад савецкай літаратуры, прадстаўнікі якой – „вясковыя мужыкі, якія некалі паўцякалі ад абавязковых калгасных працадзён”¹⁸, не маглі зразумець і ўхапіць сэнсу і выключнасці гарадскога жыцця. А Бахарэвіч заўважае, што кароткае жыццё паэта ўберагло яго ад таго, што здарылася з Янкам Купалам. Дзякуючы таму, ён назаўсёды застаецца маладым выдатным паэтам.

Зусім іншае эсэ пра творчасць Максіма Танка. Сарказм аўтара зведзены да мінімуму (можа апрача заўвагі пра нарцыстычны характар пісьменніка). А. Бахарэвіч з захапленнем расказвае пра наватарства лірыкі М. Танка, яго арыгінальнасць. У творчасці беларускага класіка ён бачыць уплывы еўрапейскай літаратуры, альянсу, якія цяжка знайсці ў творах іншых беларускіх пісьменнікаў.

Цікавым з’яўляецца раздзел пра Янку Брыля. На самым пачатку аўтар просіць прабачэння за калісьці напісаны верш пра Янку Брыля: „Прабачце мне там, калі зможаце [...] малады быў, дурны. Такім, зрэшты, і застаюся”¹⁹. Далей А. Бахарэвіч звяртае ўвагу на прозу беларускага класіка, характарыстыку персанажаў, дакладнае адлюстраванне рэчаіснасці ў сваіх раманах: „Народ у Брыля – Абсалют”²⁰. Інакш усё выглядае ў яго мініяцюрах – яны больш як інтэрнэт-блогі. У іх героем сам аўтар. Яны нагадваюць А. Бахарэвічу сны.

¹⁶ А. Бахарэвіч, *op. cit.*, с. 126.

¹⁷ *Ibidem*, с. 94.

¹⁸ *Ibidem*, с. 96.

¹⁹ *Ibidem*, с. 389.

²⁰ *Ibidem*, с. 391.

У *Гамбурскім рахунку* магчыма таксама знайсці звесткі пра менш вядомых беларускіх пісьменнікаў. Напрыклад, пра Лукаша Калюгу і Янку Юхнаўца. Пра апошняга напісаны раздзел *Сны Адама*. А. Бахарэвіч гаворыць пра талент і выключнасць Я. Юхнаўца:

„Савецкае не паспела як след атруціць Юхнаўца [...]. Калі белліт любіў паўтараць: волю – бацькаўшчыне і волю – нам, ці, у найлепшым выпадку: волю – усім паняволеным, то Юхнавец і паэты яго накірунку пытаюцца: а што гэта такое – воля?”²¹.

Філасофскі характар творчасці беларускага пісьменніка Альгерд Бахарэвіч параўноўвае з творчасцю такіх вядомых аўтараў, як І. Бродскі ці Т.С. Эліёт, падкрэсліваючы яе ўніверсальнасць.

Раздзел *Сто пудоў адзіноты* прысвечаны Лукашу Калюзе і яго *Нядолі Заблоцкіх*. А. Бахарэвіч называе твор арыгінальным, які „выбіваецца з усёй афіцыйна прызнанай прозы тых часоў”²². Л. Калюга апісвае ў ім жыццё жыхароў выдуманай вёскі Баркаўцы – жыццё простае, беднае, ціхае. А. Бахарэвіч лічыць што, вёска гэта – беларуская выспа, якіх многа. Замкнутая, яна жыве ўласным жыццём. Сам аўтар *Нядолі Заблоцкіх* адыгрывае важную ролю ў творы – ён як праваднік водзіць чытача па вёсцы, „перабірае нагамі, лісьлівіць, балбоча [...]”. А насамрэч здзекуецца з няпрошанага госця”²³.

Гамбурскі рахунак завяршаецца раздзелам *Апошняе вымярэнне* пра творчасць Васіля Быкава. Прозу В. Быкава А. Бахарэвіч параўноўвае да выбуху, выбуху ўсіх эмоцый і інстынктаў, якія існуюць у чалавеку, у той адзіны, адпаведны момант. А чалавек у В. Быкава не такі, як у іншых пісьменнікаў, якія пішуць пра вайну. Ён не прамаўляе банальных, пустых маналогаў. Гэта даследаванне чалавечых эмоцый, прадстаўленне людской псіхікі ў часе вялікага выпрабавання – абароны ўласнага жыцця. Пасля Васіля Быкава ніхто ўжо не наблізіўся да яго спосабу паказання ваеннай тэмы: „На Быкаве скончылася тая беларуская літаратура. Засталося надзейна закаркаваць яе ў бутэльку муранскага шкла і пусціць па вадзе”²⁴.

Гамбурскі рахунак Бахарэвіча – гэта, безумоўна, адзін з цікавейшых твораў беларускай літаратуры апошняга часу. Пісьменнік не баіцца кранаць тэмаў, пра якія не пішуць іншыя. Крытыка класічнай мастацкай літаратуры – гэта ў літаратурным асяроддзі табу. Як заўважыла Ганна Янкута ў сваёй рэцэнзіі:

„Ангельцам не страшна паставіць Дыкенса з ног на галаву і не страшна знайсці ў Байрана верш, напісаны левай пяткай, – у адрозненне ад беларусаў, якія лічаць, што пра класікаў альбо добра, альбо яшчэ лепш”²⁵.

²¹ *Ibidem*, с. 331.

²² *Ibidem*, с. 182.

²³ *Ibidem*, с. 186.

²⁴ *Ibidem*, с. 412

²⁵ Г. Я н к у т а, *Рахунак і яго рахункавод* [online], <http://gedroyc.by/index.php?newsid=5> [доступ: 05.03.2013].

Кнігу Альгерда Бахарэвіча цяжка назваць падручнікам. Г. Янкута так яе характарызуе:

„Можна яе назваць і дзённікам чытача (мне, напрыклад, такое вызначэнне падаецца найлепшым), але дзённік – гэта тое, што пішацца перадусім для сябе і прадугледжвае пэўную інтымнасць, якой у *Гамбургскім рахунку* няма: кніга напісаная, можа, і для сябе таксама – але ўсё ж для чытача”²⁶.

Найлепш сказаць, што гэта твор, які можа служыць як дапаможнік для кожнага чытача, які хоча пазнаёміцца з беларускай мастацкай літаратурай. Гэта кніга напісаная у заходнім духу павагі волі, арыгінальнасці. Твор Альгерда Бахарэвіча – гэта змаганне з кансерватызмам і традыцыйнасцю ў беларускай мастацкай літаратуры.

Малгажата Вайцяхоўская-Заёнец
Варшава

²⁶ *Ibidem*.